

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ У СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

У статті здійснено аналіз понять "скаутська система", "скаутські громадські об'єднання", "скаутський метод", "особистісний потенціал", "компоненти особистісного потенціалу", охарактеризовані напрями діяльності скаутських громадських об'єднань: фізичний, інтелектуальний, духовний, соціальний та емоційний.

Ключові слова: скаутинг, скаутські громадські об'єднання, особистісний потенціал, фізичний, інтелектуальний, соціальний, духовний, емоційний розвиток.

Постановка проблеми. В умовах суспільних перетворень в Україні найважливішим ресурсом є особистість із активною громадянською позицією, компетентна у виконанні своїх соціальних та професійних функцій, відповідальна за прийняття та реалізацію рішень, орієнтована на розвиток свого особистісного потенціалу.

У понятті "особистісний потенціал" закладені можливості більш широкого вивчення людини – від того, якою вона є, до вивчення того, якою вона може стати, яким чином вона долає дію несприятливих факторів, як особистісні якості розвиваються і проявляються в динамічній взаємодії людини і її соціокультурного оточення. Особливої уваги заслуговує процес розвитку особистісного потенціалу у підлітковому віці. Тут вагому роль відіграють скаутські громадські об'єднання. Вони реалізують численні виховні програми, спрямовані на всебічний розвиток особистісного потенціалу цієї вікової групи.

Аналіз остатніх досліджень і публікацій. Можливості виховного середовища скаутських громадських об'єднань досліджували Л. Бондарь, С. Воздвиженський, О. Гаврилова, С. Діба, Н. Євдокимова, Ю. Жданович, В. Кудінов, Ю. Кудряшов, В. Москаленко, Р. Охрімчук, Л. Романовська, З. Удич, В. Черних, С. Чернета, А. Ярмольчук, Л. Ярова та інші.

Д. Леонтьєв розуміє особистісний потенціал як узагальнену системну характеристику індивідуально-психологічних особливостей людини, що становить основу здатності особистості виходити зі стійких внутрішніх критеріїв та орієнтирів у своїй життєдіяльності і зберігати стабільність діяльності та смислових орієнтацій у разі зовнішнього тиску та за змінних умов [2].

Близьким для нас є визначення особистісного потенціалу О. Безпалько. Вона трактує це поняття, як досягнуті в результаті попереднього розвитку можливості особистості, що забезпечують отримання особистісно-значущих і соціально-цінних досягнень у різних сферах соціального функціонування; можливість, здатність, готовність людини жити внутрішньо багатше і ефективніше взаємодіяти з оточенням, бути продуктивним, успішно рости і розвиватися; інтегральна характеристика рівня особистісної зрілості [4].

Саме на виконання цих завдань спрямовані зусилля скаутських громадських організацій.

Мета статті – проаналізувати напрями розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Результати теоретичного дослідження. До скаутських організацій, які нині діють в Україні, належать ті, які послідовно і системно використовують принципи, форми та методи діяльності світового скаутського руху, спираючись на методологічні та ідейні засади скаутингу, визначені Конституцією Всесвітньої організації скаутського руху. В Україні це такі дитячі та юнацькі організації й об'єднання, як: Всеукраїнська Молодіжна Громадська Організація "Національна Організація Скаутів України", Національна скаутська організація України "Пласт", Українське дитячо-юнацьке товариство "Січ", Спілка дитячих та юнацьких організацій м. Києва "СПОК", Асоціація Дніпровських скаутів "Скіф", Запорізька скаутська організація "Хортиця".

Всі ці громадські об'єднання використовують у своїй діяльності виховну скаутську систему, яка у міжнародній практиці називається "скаутський метод" та складається з декількох взаємопов'язаних елементів: Закон і Обіцянка, навчання через справу, командна система, символічна основа, особистісний прогрес, життя в гармонії з природою; підтримка з боку дорослих.

Ці елементи тісно пов'язані між собою, складають змістовну частину програм розвитку особистісного потенціалу у скаутських громадських об'єднаннях, функціонують як система, що забезпечує особистості багате за змістом і за формою активне середовище пізнання світу і себе в цьому світі. Важливо наголосити, що скаутинг враховує характерні особливості розвитку, потреби й інтереси особистості.

Проведений нами у 2015 році контент-аналіз програм діяльності вище зазначених скаутських громадських об'єднань дозволив констатувати, що не дивлячись на розбіжності у формулюванні виховних цілей, пропозицій та завдань у національних скаутських організаціях, усі вони побудовані на одній й ті ж самій системі цінностей, враховують компоненти скаутського методу.

Система цінностей міститься в скаутському законі. Її складають кінцеві виховні цілі, яких досягає в скаутингу кожна особистість.

Так, наприклад метою "Асоціації скаутів України" є виховання підростаючого покоління в душі патріотизму до своєї Батьківщини, гармонійно розвинених громадян. Українське дитячо-юнацьке товариство "Січ" визначило своїм пріоритетом виховання національно свідомих, духовно та фізично розвинених громадян України на традиціях українського козацтва та принципах християнської моралі. НСОУ "Пласт" створена для всебічного і патріотичного виховання та самовиховання молоді. Мета Національної Організації Скаутів України – сприяння розвитку дітей та молоді як особистостей і відповідальних громадян України, найповнішому розкриттю їх фізичного, емоційного, розумового, соціального і духовного потенціалу, сприяння розвитку скаутського руху на території України та захист спільних інтересів своїх членів.

Програми розвитку особистісного потенціалу підлітків у цих скаутських громадських об'єднаннях будуються із врахуванням прагнення особистості зробити все, щоб бути: вільною і сумлінною людиною з добродішними думками і чесним серцем, з сильною волею, відповідальністю і самостійністю, з особистою точкою зору, з умінням дотримуватись обіцяного; людиною, готовою служити іншим людям, яка бере участь у суспільному житті, захищає права інших, є прихильником справедливості і миру, цінує чужу працю, будує сімейне життя на любові, поводить гідно і поважає гідність інших людей; творчою людиною, яка залишає після себе світ кращим, прагне до цілісності світосприйняття, постійно навчається, шукає недосліджені галузі, виконує добре свою роботу; духовною людиною, яка прагне зрозуміти духовний компонент сенсу життя, відкриває своє серце перед Богом, живе у своїй вірі з радістю, зробивши її частиною свого життя, відкрита до діалогу та порозуміння, поважає релігійні почуття інших людей [5].

Досягнення цих виховних цілей, в скаутських об'єднаннях здійснюється за допомогою таких напрямів розвитку особистості, як: фізичний, емоційний, духовний, соціальний, інтелектуальний. Вони, у свою чергу, корелюються з компонентами потенціалу особистості, які пропонує В. Ананьєв, а саме: потенціал розуму, потенціал почуттів, потенціал тіла, суспільний потенціал, креативний потенціал, духовний потенціал.

Розглянемо детальніше зазначені напрями розвитку особистісного потенціалу в скаутських громадських об'єднаннях.

Інтелектуальний напрям. Потенціал розуму особистості – це здатність людини розвивати інтелект і вміти ним користуватися; вміння здобувати об'єктивні знання та втілювати їх у життя. Містить в собі основні установки, цінності, переконання, метафори життя, думки індивіда [1].

У скаутських громадських об'єднаннях інтелектуальний напрям реалізується через вміння скаута орієнтуватися в навколишньому світі і приймати відповідальні рішення. Це тренування таких здібностей, як спостережливість, сприйняття і розуміння, пам'ять, прогнозування майбутніх перспектив, генерування та узагальнення ідей і рішень. Задля цього в скаутських громадських об'єднаннях створюється навчальний простір з різноманітними заходами та проектами, що реалізуються в малих групах. Вони стимулюють у підлітків інтерес до навчання і дають можливість розмірковувати, проявляти ініціативу, шукати можливі варіанти вирішення різноманітних проблем.

Наприклад, в Українській скаутській організації "Пласт" це виражається в оволодінні однією із спеціальностей – вмін'ям ("вмілостей"): українознавство, природознавство, іноземні мови, мандрівництво, техніка, мистецькі вміння, слюсарство, городництво тощо. На допомогу в оволодінні залучають фахових інструкторів, які вміють не лише зацікавити певним видом праці, а й багато чому навчити дітей за умови бажання й адекватних зусиль, виявлених ними. Упродовж року можна здобути кілька пластових вмін'ям.

Схожа система професійної підготовки діє і в Спілці дитячих та юнацьких організацій м. Києва "СПОК". Тут варто згадати їхню програму "Спеціальності". У межах проходження програми підлітки мають можливість отримати нові знання та навички з таких спеціальностей, як: фото, радіо, медицина, декоративне мистецтво, журналістика, кулінарія тощо. Основне призначення програми полягає в тому, щоб спонукати скаутів поглиблювати знання та вміння в певній галузі, розширити коло інтересів, відкрити нові здібності, отримати додаткову кваліфікацію, яка може бути корисною в повсякденному житті.

Емоційний напрям. Тут скаутські громадські об'єднання прагнуть сформувати здатність підлітків конгруентно виражати свої почуття, розуміти і безоцінно приймати почуття інших. Вони сприяють підвищенню рівня "емоційного" інтелекту, розвитку уміння "культивувати" власні почуття. До даного виду потенціалу належать здібності до усвідомлення, розуміння, управління емоціями [1].

У скаутських громадських об'єднаннях підлітки знаходять можливості ідентифікувати, проявляти і фіксувати свої почуття та емоції для того, щоб зробити перший крок до індивідуальності; діляться своїми проблемами з групою ровесників, а також отримують поради та рекомендації з боку досвідчених дорослих лідерів; звільняються від страхів і нереальних нав'язливих станів, а також набувають впевненості; вчаться контролювати надмірну чуттєвість, долають сором'язливість, невпевненість і непокору; позбавляються міфів, дискримінації та стереотипів для того, щоб встановити природні, неупереджені та рівноправні відносини з представниками протилежної статі.

Це відбувається під час проведення групової роботи – зборів гуртів та "патрулів" (НОСУ), "куренив" та "уладів" (Пласт), під час організації проведення "таборувань" і "вишколів" на природі. Специфічна атмосфера, яка виникає під час табірних зборів, романтика перебування серед природи (яка сама по собі є могутнім виховним засобом) особливо сприяє емоційному розвитку.

Зазначимо, що для більшості скаутських заходів притаманний дух змагальності, який породжує емоційно-ціннісні стимули, посилює мотивацію до діяльності, сприяє розкриттю здібностей підлітків, згуртуванню дитячого колективу. Змагатися можуть між собою як групи ("патрулі"), так і цілі загони. Як правило, під час скаутських змагань застосовується яскрава атрибутика: девізи, емблеми, призи тощо.

Фізичний напрям. Скаутські громадські об'єднання сприяють розвитку фізичної складової здоров'я, вчать "усвідомлювати" власну тілесність як властивість своєї особистості [1].

Фізичний напрям у скаутингу реалізується за допомогою вироблення умінь зняти напругу, рефлексувати та долати перешкоди. Особистість вчиться розуміти, що відбувається в організмі, формується уявлення про своє тіло, оцінювати фізичні ризики, вести активний спосіб життя, цінувати свій зовнішній вигляд. Адже задоволення від власного здорового тіла і духу – це важлива умова індивідуальної активності, запорука правильного функціонування живого організму.

Серед численних напрямів фізичного розвитку у скаутських громадських об'єднаннях України є організація та проведення таборів. Таборування вважається підсумковим етапом розвитку особистісного потенціалу скаута протягом року. Скаутські табори різняться в залежності від віку, життєвого досвіду скаутів і скаут-майстрів, від обставин і умов проведення. Так, наприклад, Пласт проводить табори, де відшліфовуються скаутські вміння; спеціалізовані табори, де скаути можуть удосконалювати знання та вміння з певної спеціальності (табір каноїстів, морський табір на вітрильниках, кінний табір, табір альпіністів, спортивний тощо).

Зазвичай основним районом таборування Пласту є гори Карпати. "Січовики" розташовуються переважно на берегах Дніпра, поблизу місць бойової козацької слави. "Асоціація Скаутів України" зосереджує табірну діяльність на території Автономної республіки Крим. Для осередків ВМГО "НОСУ" традиційним є проведення літніх наметових таборів "Витоки" у Корсунь-Шевченківському районі. Тут широко практикуються мандрівки, прогулянки, екскурсії, спортивні змагання, ігри, нічні тривоги та марші. Під час проведення табору діти залучаються до широкої громадсько-корисної роботи, проведення екологічних акцій, краєзнавчої діяльності.

Соціальний напрям. Соціальний потенціал особистості визначається як здатність людини оптимально адаптуватися до соціальних умов; прагнення постійно підвищувати рівень культури спілкування, соціального інтелекту, комунікативної компетентності, набуття почуття приналежності до всього людства [1]. У цьому контексті варто зауважити, що взаємодія у будь-якому скаутському громадському об'єднанні побудована на тісному зв'язку команди ровесників і однодумців, спрямована на самовиховання та набуття знань, навичок і соціальних установок, формує і вдосконалює в особистості вміння виступати перед іншими, вміння висловлювати свої думки і почуття, вміння пояснювати поведінку інших людей і контролювати власну поведінку.

Це відбувається також і через вимогу до кожного скаута щодня робити добру справу, і навчання-тренування (інструктаж), і опору на громадську думку, і дооручення, і моделювання ситуацій вільного вибору тощо.

Застосування цієї групи методів і прийомів позитивно впливає на набуття скаутами практичних навичок, засвоєння ними скаутських норм і правил життєдіяльності, розвиток комунікативності та соціальної активності. Молоді люди вчаться бути відповідальними громадянами, привчаються до самостійності, цілеспрямованості, співпраці з іншими людьми, розвивають комунікативні вміння і навички, набувають досвід соціально схвалюваної поведінки.

Результативним засобом формування відповідальності, ініціативності, ділових якостей характеру є виконання доручень у скаутській групі, які розподіляються з обов'язковим врахуванням індивідуальних особливостей розвитку особистості. Так, у Пласті та ВМГО "НОСУ" доручення має кожен член пластового гуртка, скаутського патруля: гуртковий, заступник гурткового, медик, скарбник, літописець, домівкар-господарник, ігротехнік. У кожного з них є відповідний набір вимог та обов'язків, виконання яких привчає підлітків до самостійності, відповідальності, зібраності, формує комунікативні уміння та навички співпраці у колективі.

Соціальна активність підлітків у скаутських громадських об'єднаннях розвивається за допомогою волонтерів. Волонтерська діяльність скаутів виражається у соціальному служінні, що є ще однією складовою скаутського методу. Підлітки мають можливість не тільки долучатися до суспільно корисних справ, але й ставати їх ініціаторами, створювати та реалізовувати власні проекти на локальному, регіональному, а інколи й національному рівні [3].

Так, наприклад, у ВМГО "НОСУ" реалізуються соціальні проекти всеукраїнського рівня: "Послання миру", "Скаути для України", "Намісто добрих скаутських справ".

Духовний напрям. Духовний потенціал особистості – це здатність втілювати найвищі цінності в життя. Духовний потенціал можна розкрити за допомогою створення атмосфери прийняття кожного, при якій відкривається доступ до станів любові, віри, надії. Дати досвід переживання вищих станів любові до себе, ближнього, до світу в цілому [1].

Духовний напрям реалізовується за допомогою виконання скаутами свого обов'язку перед Богом. Скаутські об'єднання допомагають підліткам в орієнтації та виборі загальнолюдських цінностей, надають можливість досліджувати, робити відкриття і розвивати релігійне сприйняття для того, щоб знайти Бога в собі та в інших людях. Сприяють залученню до життя місцевої релігійної громади; виховують терпляче і толерантне ставлення, відчуття зацікавленості та діалогу з іншими конфесіями.

Принципами духовного розвитку в скаутингу є: природність (духовний розвиток скаута здійснюється через його моральне і відповідальне ставлення до самого себе, до інших людей, навколишнього світу), свобода вибору (скауту надається свобода вибору релігійної конфесії, ступеня його заглибленості в релігійне життя). Слід зауважити, що така свобода передбачає усвідомлення скаутом пріоритету духовних цінностей, його готовності виконати свій обов'язок перед Богом.

Це відбувається під час молитов, із яких скаути починають всі свої справи, під час спілкування з духовними наставниками в літніх наметових таборах, під час обговорення в гуртах і патрулях біблійних оповідей та сюжетів, прикладів з життя святих, під час Днів роздумів, що традиційно відбуваються в кожному скаутському громадському об'єднанні. Так, наприклад, в осередку ВМГО "НОСУ" налагоджена тісна співпраця з представниками організації "Православні скаути", які відповідають за духовний напрям розвитку організації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що вітчизняні скаутські громадські об'єднання формують таке виховне середовище, у якому, завдяки різноманітним видам діяльності (ігри, проекти, життя на природі, здобуття практичних навичок зі своїми друзями в колективі тощо) створюється стимул, необхідний для того, щоб особистість підлітка гармонійно розвивалася. А напрями діяльності скаутських громадських об'єднань (фізичний, соціальний, духовний, емоційний та інтелектуальний) дозволяють комплексно підійти до вирішення завдання гармонійного розвитку особистісного потенціалу скаута.

Однак наразі гостро стоїть питання уніфікації, осмислення та розробки універсальних національних програм розвитку особистісного потенціалу в скаутських громадських об'єднаннях. Аналіз програм скаутських громадських об'єднань вказує на деяку їх неузгодженість, власну інтерпретацію використання елементів скаутського методу, розбіжність у врахуванні вікових особливостей скаутів, вибіркове використання елементів скаутського методу. Важливо вивчити досвід скаутських громадських об'єднань України, відібрати найрезультативніші елементи виховних програм та поєднати їх у єдину цілісну програму розвитку особистісного потенціалу, що була б розрахована на декілька років і охоплювала розвиток особистості дитини з моменту вступу в організацію і до дорослого віку.

Використані джерела

1. Ананьев В. А. Основы психологии здоровья. Концептуальные основы психологии здоровья / В. А. Ананьев. – Санкт-Петербург : Речь, 2006. – 384 с.
2. Личностный потенциал : структура и диагностика / [под ред. Д. А. Леонтьева]. – М. : Смысл, 2011. – 680 с.
3. Лях Т. Л. Волонтерські групи як ресурс соціально-педагогічної діяльності державних і громадських організацій / Т. Л. Лях // Соціальна педагогіка : теорія і технології : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.]; за ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 130-139.
4. Соціальна педагогіка : навч. посібник / [О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко]; за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
5. Справочное пособие для лидеров возрастной группы скаутов : [метод. пособие]. – Краснокаменка : Региональное Бюро Евразии Всемирного Скаутского Бюро, 2004. – 245 с.

Sapiha S. V.

DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF TEENAGERS' PERSONALITY POTENTIAL IN SCOUT ASSOCIATIONS

In the article the author considers the concept "personality potential", which has got possibilities for wider research a person – an investigation from his actual state for what he can become, in what ways he overcomes the influence of unfavorable factors, how the personality qualities develop and reveal themselves in the dynamic interaction of a person and its socio-cultural environment.

The weighty role belongs to the scout associations that realize numerous educational programs aimed at the thorough development of teenagers' personality potential.

This article presents the content analysis results of the development of personality potential in such scout associations: "Association of Scouts of Ukraine", Ukrainian society for children and youth "Sich", National Scout Organization of Ukraine "Plast", All-Ukrainian Youth Public Organization "National Scout Organization of Ukraine".

It was considered the activities (such as games, projects, life in nature, learning practical skills with friends in team etc.) and identified the directs of the development of personality potential in the scout associations (physical, social, spiritual, emotional and intellectual) that allow a comprehensive approach to the solution of problem the harmonious development of personality potential.

Key words: scouting, scout associations, personality potential, physical, intellectual, social, spiritual, emotional development.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2015 р.